(1)

ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਭੂਗੋਲਿਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ

(Physical or Geographical Features of India)

ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ, ਹਿਮਾਲਿਆ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਜੋ ਦੇਸ਼ ਹੈ, ਉਸਦਾ ਨਾਂ ਭਾਰਤ ਹੈ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਜੰਬੂ ਦੀਪ (ਦੇਸ਼ੀਆ) ਦਾ ਇਕ ਮੁੱਖ ਭਾਗ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਵਿਚ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼, ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਅਤੇ ਬੰਗਲਾ ਦੇਸ਼ ਆਦਿ ਤਿੰਨ ਦੇਸ਼ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸਨ। ਇਸਦਾ ਖੇਤਰਫਲ ਲਗਭਗ 18 ਲੱਖ ਵਰਗ ਮੀਲ ਸੀ। ਇਸਦਾ ਖੇਤਰਫਲ ਰੂਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਕੀ ਯੂਰਪ ਦੇ ਖੇਤਰਫਲ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਸੀ।

ਪੁਰਾਣਾਂ ਅਤੇ ਰਾਜਸ਼ੇਖਰ ਦੀ ਕਾਵਿਆਮੀਮਾਂਸਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਨੂੰ ਪੰਜ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

1. **ਉੱਤਰੀ ਪੱਥ (North Region):-** ਇਸ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ, ਕਸ਼ਮੀਰ, ਅਫ਼ਗਾਨਿਸਤਾਨ, ਸਿੰਧੂ ਅਤੇ ਸਤਲੁਜ ਦੀਆਂ ਘਾਟੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ।
2. **ਮੱਧ ਦੇਸ਼ (Central Region):-** ਇਸ ਵਿਚ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਹਿਮਾਲਿਆ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਨਰਮਦਾ ਨਦੀ ਤਕ ਦੇ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਗੰਗਾ-ਜਮਨਾ ਦਾ ਮੈਦਾਨ ਵੀ ਇਸੇ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।
3. **ਅਪਰਾਂਤ ਜਾਂ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ (Western Region):-** ਇਸ ਵਿਚ ਪੱਛਮੀ ਸਿੰਧ, ਰਾਜਸਥਾਨ, ਗੁਜਰਾਤ ਆਦਿ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।
4. **ਪੂਰਬੀ ਦੇਸ਼ (Eastern Region):-** ਇਸ ਵਿਚ ਬਿਹਾਰ, ਬੰਗਾਲ, ਬੰਗਲਾ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਆਸਾਮ ਦੇ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਹਨ।
5. **ਦੱਖਣੀ ਪੱਥ (Southern Region):-**

Scanned with CamScanner

ਭਾਰਤ ਉਪ ਮਹਾਂਦੀਪ ਦਾ ਉਹ ਭਾਗ ਹੈ ਜੋ ਵਿੰਧਿਆ-ਚਲ ਪਰਬਤ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ; ਦੱਖਣੀ ਪੱਥ ਅਖਵਾ-ਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਦੱਖਣੀ ਪਠਾਰ, ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ, ਕਰਨਾਟਕ, ਆਂਧਰ, ਕੇਰਲ ਅਤੇ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਦੇ ਭਾਗ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਭਾਰਤ ਦੀ ਭੂਗੋਲਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਇਕ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਉੱਤੇ ਪਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਤਿੰਨ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਥਲ ਰੂਪ- ਪਰਬਤ, ਮੈਦਾਨ ਅਤੇ ਪਠਾਰ - ਸਾਰੇ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਹਿਮਾਲਾ ਪਰਬਤ ਉਸ ਦੀਆਂ ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਹਨ, ਮੱਧ ਵਿਚ ਸਮਤਲ ਮੈਦਾਨ ਹੈ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਪਠਾਰੀ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਭੂਗੋਲਿਕ ਵਿਗਿਆਨਕਾਂ ਨੇ ਧਰਾਤਲ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਤੋਂ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਚਾਰ ਮੁੱਖ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੈ।

1. ਹਿਮਾਲਿਆ ਪਰਬਤ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ (The Himalaya Mountains And Its Eastern And Western Ranges):-

'ਹਿਮਾਲਿਆ' ਜਾਂ ਹਿਮ + ਆਲਿਆ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਹਿਮ ਜਾਂ ਬਰਫ਼ ਦਾ ਘਰ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਪਰਬਤ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਦੀ ਉੱਤਰੀ ਸੀਮਾ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੇ ਪਰਬਤ ਹਨ। ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਪਰਬਤ ਚੋਟੀ ਮਾਊਂਟ ਐਵਰੈਸਟ ਜਾਂ ਗੌਰੀਸ਼ੰਕਰ ਦੀ ਉਚਾਈ 29,140 ਫੁੱਟ ਹੈ। ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਉੱਚੀਆਂ ਚੋਟੀਆਂ ਹਨ - ਧੌਲਗਿਰੀ (29,826 ਫੁੱਟ), ਨਾਗਾ ਪਰਬਤ (26,650 ਫੁੱਟ), ਨੰਦਾ ਦੇਵੀ (25,661 ਫੁੱਟ) ਅਤੇ ਕੰਚਨ ਜੰਗਾ (8,585 ਮੀਟਰ)। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਚੋਟੀ ਗੋਡਵਿਨ ਆਸਟਿਨ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਉਚਾਈ 8,611 ਮੀਟਰ ਹੈ।

ਹਿਮਾਲਿਆ ਪਰਬਤ ਮਾਲਾ ਭਾਰਤ ਦਾ ਉੱਤਰੀ ਭਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਤਿੱਬਤ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਕਈ ਦੱਰੇ ਹਨ, ਪਰ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਦੱਰੇ 16,000-17,000 ਫੁੱਟ ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਲਗਭਗ ਸਾਰਾ ਸਾਲ

ਬਰਫ ਨਾਲ ਢੱਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਰ-ਪਾਰ ਜਾਣਾ ਬਹੁਤ ਕਠਿਨ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਗਰਮੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਇਥੇ ਬਰਫ ਕੁਝ ਪਿਘਲਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੱਰਿਆਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਕੁਝ ਵਪਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦੱਰਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਚਾਈ ਤੇ ਆਵਾਜਾਈ ਦੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਹੀ ਉੱਤਰ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਅਤੇ ਮੱਧ ਕਾਲ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਉੱਤੇ ਹਮਲੇ ਨਹੀਂ ਹੋਏ।

ਭੂਗੋਲਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਹਿਮਾਲਿਆ ਪਰਬਤ ਦੀਆਂ ਦੋ ਮੁੱਖ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਹਨ -

(ੳ) ਹਿਮਾਲਿਆ ਦੀਆਂ ਪੂਰਬੀ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ (Eastern Ranges of the Himalayas):- ਪੂਰਬ ਵੱਲੋਂ ਹਿਮਾਲਿਆ ਦੀਆਂ ਪਰਬਤ ਲੜੀਆਂ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਮੋੜ ਤੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਫੈਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪਟਕੋਈ, ਨਾਗਾ, ਲੁਸ਼ਾਈ, ਖੰਡੀਆ, ਖਾਸੀ ਅਤੇ ਗਾਰੋ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਰਬਤ ਮਾਲਾਵਾਂ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਾਤਰਾ ਵਰਖਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਰਬਤ ਮਾਲਾਵਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸੰਘਣੇ ਜੰਗਲ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੰਘਣਾ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਲ ਕੰਮ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਅਸੱਭਿਆ ਅਤੇ ਜੰਗਲੀ ਜਾਤੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

(ਅ) ਹਿਮਾਲਿਆ ਦੀਆਂ ਪੱਛਮੀ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ (Western Ranges of the Himalayas):- ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਹਿਮਾਲਿਆ ਪਰਬਤ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਵਧਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਪਰਬਤਾਂ ਦੀ ਉਚਾਈ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਉੱਤਰ ਪੱਛਮੀ ਭਾਗਾਂ ਤੋਂ ਫੈਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਿਮਾਲਿਆ ਦੀਆਂ ਪੱਛਮੀ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਅਰਬ ਸਾਗਰ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਸਮਕੋਣ ਬਣਾ ਕੇ ਮੁੜਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਪਰਬਤ ਹਨ - ਕੋਹ ਸਫੈਦ, ਹਿੰਦੂ ਕੁਸ਼ ਪਰਬਤ, ਸੁਲੇਮਾਨ ਪਰਬਤ ਅਤੇ ਕਿਰਥਰ ਪਰਬਤ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉੱਪਰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਰਬਤਾਂ ਦੀ ਉਚਾਈ ਪੂਰਬੀ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ

Scanned with CamScanner

ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੈ।

ਪੱਛਮੀ ਪਰਬਤ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਦੱਰੇ ਹਨ- ਖੈਬਰ, ਕੁਰਮ, ਟੋਚੀ, ਗੋਮਲ ਅਤੇ ਬੋਲਾਨ ਦੱਰੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਖੈਬਰ ਦਾ ਦੱਰਾ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਰਤ ਦੇ ਬਾਹਰ ਉਪਜਾਊ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਅਤੇ ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ। ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਉੱਪਰ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਹਮਲੇ ਇਸੇ ਦੱਰੇ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਇਸ ਦੱਰੇ ਦੀ ਉਚਾਈ ਸਮੁੰਦਰ ਤਲ ਤੋਂ ਕੇਵਲ 3500 ਫੁੱਟ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸਨੂੰ ਲੰਘਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਬੋਲਾਨ ਦੱਰਾ ਬਲੋਚਿਸਤਾਨ ਨੂੰ ਸਿੰਧ ਪ੍ਰਾਂਤ ਨਾਲ ਮਿਲਾਉਂਦਾ ਹੈ।

2. ਗੰਗਾ ਅਤੇ ਸਿੰਧ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਮੈਦਾਨ (The Northern Plains Of The Ganga And The Sindh)

ਗੰਗਾ ਅਤੇ ਸਿੰਧ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਉੱਤਰੀ ਮੈਦਾਨ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਆਸਾਮ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਮਪੁੱਤਰ ਦੀ ਘਾਟੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਸਿੰਧ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਸਿੰਧ ਨਦੀ ਦੇ ਡੈਲਟੇ ਤੱਕ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਹਿਮਾਲਾ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਵਿੰਧਿਆਚਲ ਪਰਬਤ ਮਾਲਾ ਤਕ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਲੰਬਾਈ ਲਗਭਗ 1500 ਮੀਲ ਅਤੇ ਚੌੜਾਈ 100 ਮੀਲ ਤੋਂ 500 ਮੀਲ ਤੱਕ ਹੈ। ਇਹ ਮੈਦਾਨ ਹਿਮਾਲਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪਰਬਤਾਂ ਤੋਂ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਨਦੀਆਂ - ਸਿੰਧ, ਸਤਲੁਜ, ਬਿਆਸ, ਰਾਵੀ, ਚਨਾਬ, ਜੇਹਲਮ, ਜਮੁਨਾ, ਗੰਗਾ, ਗੋਮਤੀ, ਗੰਡਕ, ਘਾਗਰਾ, ਬ੍ਰਹਮਪੁੱਤਰ, ਚੰਬਲ, ਸੋਨ ਅਤੇ ਬੇਤਵਾ ਆਦਿ ਦੁਆਰਾ ਪਰਤ-ਪਰਤ ਕੇ ਵਿਛਾਈ ਗਈ ਉਪਜਾਊ ਮਿੱਟੀ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ।

ਰਾਜਸਥਾਨ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਅਰਾਵਲੀ ਪਰਬਤ ਮਾਲਾ ਇਸ ਮੈਦਾਨ ਨੂੰ ਦੋ ਮੁੱਖ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਦੀ ਹੈ।

<u>ਪਹਿਲਾ - ਗੰਗਾ ਦਾ ਮੈਦਾਨ ਜਾਂ ਪੂਰਬੀ ਮੈਦਾਨੀ ਭਾਗ</u> :- ਇਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਰਾਵਲੀ ਪਰਬਤ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਮੈਦਾਨੀ ਭਾਗ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿਚ ਗੰਗਾ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮਪੁੱਤਰ

ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਸੱਤਦ੍ਰਪੁਰਨ ਹੀਆਂ ਹਨ।

(i) ਉੱਪਰੀ ਗੰਗਾ ਘਾਟੀ ਜਾਂ ਗੰਗਾ-ਜਮੁਨਾ ਦੋਆਬ :- ਗੰਗਾ ਅਤੇ ਜਮੁਨਾ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦਾ ਭਾਗ।

(ii) ਮੱਧ ਗੰਗਾ ਘਾਟੀ :- ਇਸ ਵਿਚ ਕਿ ਪੂਰਬੀ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਬਿਹਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

(iii) ਹੇਠਲੀ ਗੰਗਾ ਘਾਟੀ ਦਾ ਡੈਲਟਾ :- ਇਸ ਵਿਚ ਕਿ ਬੰਗਾਲ, ਬੰਗਲਾ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਪੁੱਤਰ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ - ਆਸਾਮ, ਅਰੁਣਾਚਲ, ਨਾਗਾਲੈਂਡ, ਮਿਜ਼ੋਰਮ ਮਨੀਪੁਰ ਅਤੇ ਮੇਘਾਲਿਆ ਆਦਿ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਦੂਜਾ-ਸਿੰਧ ਦਾ ਮੈਦਾਨ ਜਾਂ ਪੱਛਮੀ ਮੈਦਾਨੀ ਭਾਗ :- ਇਹ ਮੈਦਾਨੀ ਭਾਗ ਅਰਾਵਲੀ ਪਰਬਤ ਅਤੇ ਜਮੁਨਾ ਦੇ ਉੱਤਰ ਪੱਛਮੀ ਭਾਗ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਸਿੰਧ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ (ਸਤਲੁਜ, ਬਿਆਸ, ਰਾਵੀ, ਚਨਾਬ ਅਤੇ ਜੇਹਲਮ) ਆਦਿ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਪੱਛਮੀ ਮੈਦਾਨੀ ਭਾਗ ਵਿਚ ਪੂਰਬੀ ਮੈਦਾਨੀ ਭਾਗ ਦੀ ਬਜਾਏ ਵਰਖਾ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੇ ਕਈ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਘੱਟ ਵਰਖਾ ਵਾਲੇ ਭਾਗ ਸਥਿਤ ਹਨ।

3. ਦੱਖਣੀ ਪਠਾਰ (The Deccan Plateau)

ਤਿੰਨ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਪਰਬਤ ਮਾਲਾਵਾਂ (ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਵਿੰਧਿਆਚਲ ਅਤੇ ਸਤਪੁੜਾ, ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਪੂਰਬੀ ਘਾਟ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਪੱਛਮੀ ਘਾਟ) ਨਾਲ ਘਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਤਿਕੋਣੀ ਆਕਾਰ ਦਾ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਦਾ ਭਾਗ ਦੱਖਣ ਦਾ ਪਠਾਰ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਭੂਮੀ ਪਠਾਰੀ ਅਤੇ ਪਥਰੀਲੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਥੇ ਉਪਜ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਤਿੰਨਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਪਰਬਤਾਂ ਨਾਲ ਘਿਰਿਆ

Scanned with CamScanner

ਤੇਰ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮੌਨਸੂਨ ਪੌਣਾਂ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦੀਆਂ। ਇਸ ਲਈ ਵਰਖਾ ਵੀ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਦੋ ਨਦੀਆਂ ਨਰਮਦਾ ਅਤੇ ਤਾਪਤੀ ਅਰਬ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਹੋਰ ਮੁੱਖ ਨਦੀਆਂ - ਮਹਾਂ ਨਦੀ, ਗੋਦਾਵਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਅਤੇ ਕਾਵੇਰੀ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਵਗਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਖਾੜੀ ਬੰਗਾਲ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ।

ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰੋਜ਼ੀ ਲਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਭੂਗੋਲਿਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਇਥੋਂ ਦੇ ਵਾਸੀ ਸਰੀਰ ਵੀਰ, ਸਾਹਸੀ ਅਤੇ ਸਰਲ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਹਨ। ਦੱਖਣੀ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਪਥਰੀਲਾ ਅਤੇ ਪਠਾਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਗੁਰੀਲਾ ਯੁੱਧ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਲਈ ਵੀ ਬਹੁਤ ਉਪਯੋਗੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਯੁੱਧ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਮਰਾਠਿਆਂ ਨੇ ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਡਟ ਕੇ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਦੱਖਣੀ ਪਠਾਰ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਭਾਗ ਵਿਚ ਪਾਈ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਕਾਲੀ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਕਪਾਹ ਦੀ ਉਪਜ ਲਈ ਬਹੁਤ ਉਪਯੋਗੀ ਹਨ। ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਕਈ [illegible] ਹਨ।

5 ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਤੱਟ ਦੇ ਮੈਦਾਨ (Eastern And Western Coastal Plains):-

ਇਹ ਮੈਦਾਨ ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਘਾਟ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਾਗਰੀ ਤੱਟ ਤੱਕ ਫੈਲੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਪੂਰਬੀ ਤੱਟ ਪੱਛਮੀ ਤੱਟ ਦੀ ਬਜਾਏ ਜ਼ਿਆਦਾ ਚੌੜਾ ਹੈ।

ਪੂਰਬੀ ਤੱਟੀ ਮੈਦਾਨ :- ਬੰਗਾਲ ਦੀ ਖਾੜੀ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਘਾਟ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦੂਰ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਚੌੜਾਈ 160 ਤੋਂ 500 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਤੱਕ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਚੌੜਾਈ ਹੋਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਕਈ ਨਦੀਆਂ ਇਸ ਵੱਲ ਵਗਦੀਆਂ ਹਨ।

ਪੱਛਮੀ ਤੱਟੀ ਮੈਦਾਨ :- ਇਹ ਮੈਦਾਨ ਗੁਜਰਾਤ ਦੀ ਖਾੜੀ ਖੰਭਾਤ

PAGE No. 7

ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਕੰਨਿਆ ਕੁਮਾਰੀ ਤਕ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਪੱਛਮੀ ਘਾਟ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਅਰਬ ਸਾਗਰ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਚੌੜਾਈ ਲਗਭਗ 65 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਹੈ।

Scanned with CamScanner